

Havas Ferenc:

Onoma, rhéma, logosz

Az európai nyelvfilozófia történetének ismertetését hagyományosan a preszókratikusokkal szokás kezdeni. Steinthal hatalmas nyelvtudománytörténeti munkája (Steinthal 1863) ugyanis általánossá tette azt a felfogást, hogy az emberi intézmények természeti avagy megállapodásszerű eredetére vonatkozó híres füszei – theszei vita (az utóbbi terminus helyén gyakran nomó vagy szünthéké, Platón nyelvjárásában kszünthéké áll) különösen a nyelv státusa tekintetében kulminált. Így aztán sokak szerint a komoly nyelvfilozófiai problémák első felvetéseinek bemutatásáért lényegében az ie. V. századba, sőt az elé, Parmenidészig vagy akár Hérakleitoszig is vissza lehet nyúlni. Mások persze kételyeiket fejezik ki ezzel kapcsolatban (vö. pl. Perelmutter 1980), afelől azonban nem, hogy a filozófiatörténet első teljes egészében a nyelv lényegének mibenlétére koncentráló mű, Platón Kratülosza, mindenesetre a nyelvvel kapcsolatos eltérő vélemények gazdag hagyományára támaszkodhatott, sőt, az interpretálók döntő többségének értelmezésében egyenesen arra reflektált. Platón Kratülosz című dialógusának jelentősége ugyanakkor messze nagyobb, mint az a pusztán tény, hogy a mondott tekintetben első. Egy kis túlzással azt mondhatnánk, hogy az európai nyelvfilozófia-történet Platónra következő egy vagy akár másfél évezredét más sem teszi ki, mint a Kratüloszra való reflexiók és ez utóbbiak láncolatossá továbbértelmezései. Egyébként még ebben a gazdag utóéletben sem a mű úttörő volta a döntő tényező, hanem inkább sokféle értelmezhetősége. Már azon is vita folyik, hogy a benne vitatott álláspontok egyáltalán valóban a füszei – theszei dichotómiába illeszthetők-e (vö. pl. Rozs-gyessztyenszky 1975), s bár az interpretátorok többsége ebben megegyezik, ellentétes meglátások vannak a tekintetben, vajon Platón végül is dönt-e egyáltalán ebben a kérdésben (vö. pl. Szabó 1984), illetve ha igen, akkor destruktív (az egyik álláspontot elutasító, vö. pl. Gadamer 1984: 285) avagy konstruktív (egy harmadik megoldást javasoló, vö. pl. Perelmutter 1980) módon. Amíg a nyelvről való gondolkodás az általában vett emberi kultúra értelmezésének jeles feladata marad, ahogyan nem volt, valószínűleg nem is lesz évszázad, amely ne szembesülne e dialógus értelmezésének feladatával.

Az alábbi rövid értekezésben mégis Platón másik két, nagy valószínűséggel időskori dialógusára szeretném felhívni a figyelmet, ha ezek a maguk egészében nem sorolhatók is a par excellence nyelvfilozófia teljesítményei közé. Jelentőségük ugyanis ebből a szempontból is hangsúlyozandó, de még ennél is fontosabbnak látom annak bemutatását, hogyan lehet egy látszólag triviális nyelvi megfigyelésben bizonyos értelemben az egész európai ismeretelméleti kánon alapképletét megragadni.

A szóban forgó dialógusok a Theaitétosz és a Szofista. Amit exponálni szeretnék belőlük, voltaképpen nem több egyetlen, Platón által többször is kifejtett gondolatnál. A logosz, az onoma és rhéma összefüggéséről van szó.

E két dialógusban Platón többszörösen visszatér ahhoz a tételhez, miszerint a gondolat és ennek szóbeli kifejezése lényegében megegyezik egymással, az egyetlen különbség, hogy az utóbbit hangzás is kíséri. Th 190a: „Nekem úgy rémlik ugyanis, hogy amikor gondolkodik a lélek, nem tesz egyebet, mint beszélgem, önmagát kérdezzeti és felelget rá, s vagy kimond vagy nem mond ki valamit. Ha pedig eldönti, akár lassabban, akár gyorsabban vetve rá magát, s immár egy és ugyanazt állítja és nem kételkedik többé, ezt nevezzük az ő véleményének (doxa). Éppen ezért nevezem én beszélésnek (legein) a véleményalkotást, a véleményt pedig kimondott beszédnek (logosz eirémenosz), csak hogy olyannak, melyet nem máshoz és nem hanggal, de némán, önmagához intéz a lélek.” Még ennél is egyértelműbben Sz 263e: „A gondolat (dianoia) és a beszéd (logosz) azonos; csak hogy az egyik a léleknek bent, önmagával folytatott hangtalan beszélgetése: s ez az, amit gondolkodásnak nevezünk.”

A gondolat és a beszéd azonosítása azért fontos Platón számára, mert így a megfigyelhető beszédből következtethetünk a közvetlenül nem elemezhető gondolkodás, a kimondott megnyilatkozásból a kifejezett gondolat természetére. A gondolat természete pedig mindenekelőtt mint az igaz és hamis vélemény alkotásának lehetősége jön tekintetbe, az igazság és a hamisság ugyanis nem egyéb, mint az adekvát tudás és a tudást meg nem alapozó vélekedés közötti különbségtétel kritériuma.

Ennek alapján nyelvi megközelítésben is alapvető témaváltás tanúi vagyunk a Kratülosz, és e két dialógus között. Míg ott döntően az egyes szavak álltak Platón figyelmének központjában, addig itt a kijelentés, a mondat természete válik a fő kérdéssé. Csínján kell bánnunk azonban ezeknek a terminusoknak a használatával. Platónnak semmiféle különös kifejezése nincs e több szóból álló nyelvi alakulat megnevezésére, mégpedig annál is kevésbé, minthogy elemzésének tárgya – mai fogalmaink szerint – nem a mondat általában, hanem valami olyasmi, amit a hagyományos nyelvészet tömondatnak nevez, Platón szerint viszont (Sz 262c) „az első és legkisebb beszéd” (elakhisztosz kaj prótosz logosz).

Miben áll a szó és a „legkisebb beszéd” különbsége? Abban, hogy ez az utóbbi „már kifejez valamit a létezőkre vagy keletkezőkre vagy leendőkre vonatkozólag, és nemcsak megnevez (onomazei), hanem meg is állapít (perainei) valamit, mikor a rhémákat az onomákkal összefonja. Ezért azt mondjuk, hogy az illető nemcsak szavakat ejt ki, hanem mond is valamit, s épp ennek az összefűzésnek adjuk a »beszéd« nevet” (Sz 262d). A „perainei” ’megállapít’ fordítása egyébként csak egyike a lehetséges értelmezéseknek, ennek az igének meglehetősen sok jelentése van a görögben (’megvalósít’, ’végrehajt’, ’befejez’, ’elér’,

'határol', 'meghatároz' stb.). Mindenesetre annyi bizonyos, hogy Platón itt elvi különbséget tételez aközött, amit a szó, és amit a „legkisebb beszéd” közöl.

A fenti idézet magyar fordításában (s néhányszor majd alább is) szándékosan görög formában tüntettem föl a rhéma és az onoma szavakat, az idézett magyar fordítástól eltérően, amely ígéről s főnévről beszél. Kérdés ugyanis, joggal-e.

Mindkét dialógus többször rámutat, hogy a mondott értelemben vett kijelentés összetett természetű, mégpedig a szerkezete onoma + rhéma (Th 206d: „az ember a maga gondolatát hangjával, rhémák és onomák által hozza napvilágra...”; Sz 262cd: „...mindaddig, amíg csak a rhémákat az onomákkal nem vegyítjük. Akkor aztán összeillik az egész, és a legelső összefonódás tüstént beszéd, mégpedig a beszédek közül körülbelül ez az első és legkisebb”). Mármost annak a kérdésnek, hogy mit is értett Platón e két kifejezésen, igen nagy irodalma van, főleg a XIX. század második felében. Annyi bizonyos, hogy mást, mint amit korábban, a Kratüloszban. Az onoma jelentése ott is kettős: nevet és szót egyaránt jelent, ám mindkét jelentése jóval tágabb mint a tárgyalt két dialógusban, hiszen pl. kétségtelenül vonatkozik az igékre is (vö. pl. Kr 426ce, ahol az r hanggal mint a mozgás eszközével kapcsolatos példák jó része ige, amelyeket Platón megkülönböztetés nélkül sorol fel az onomák, azaz a szavak között), míg a késői dialógusok logosz = onoma + rhéma „képletében” az igék kétségtelenül a rhémák között kapnak helyet (ami azonban még nem feltétlenül jelenti azt, hogy a rhéma jelentése 'ige' lenne). Nehezebb kérdés a rhéma Kratüloszbeli jelentésének tisztázása, de az interpretátorok többnyire egyetértenek abban, hogy főleg szókapcsolatot jelent (vö. pl. Kr 399a: „...ha azt akarjuk, hogy a Dii philosz mondatszakaszból [az eredetiben: rhéma] név legyen...; 399b: „...ezek közül a változások közül egy az ember nevé, az anthróposz szón is végbement. Egy egész mondatból [rhéma] ugyanis név lett...”). Lehetséges ugyan, hogy Platón már itt is elsősorban predikatív funkciójú szókapcsolatokra gondol, ám a lényeg mégiscsak az, hogy soha nem egyetlen szóra.

Egészen más a helyzet például a Szofistában. Az „első és legkisebb beszéd” meghatározása előtti lapokon Platón ilyen definíciót ad a két szóban forgó fogalomra: „Azoknak az eszközöknek ... melyek a Létet hang segítségével fejezik ki, két fajtájuk van. ... Az egyiket onomának, a másikat rhémának nevezzük. ... Azt, amelyik cselekvést fejez ki, rhémának nevezzük. ... Azt a hangbeli jelet pedig, melyet magukra a cselekvés végrehajtóira alkalmazunk, onomának nevezzük.” (Sz 261e – 262a) A meghatározások meglehetősen szemantikai jellegűek, és ezért a „főnév” és „ige” fordítások nem tűnnek alaptalannak: a hagyományos nyelvészet közismerten nagyjából éppen ezekhez a definíciókhoz tartotta magát két és fél évezreden át. Ám először is aligha vitatható, hogy még ha e két szófaj meghatározása változatlan marad is a grammatikában, pusztán az a tény, hogy ezeken kívül más szófajokat is számon tartunk, ezeknek az értékét is átalakítja. Platón pedig nem ismert más kategóriákat a beszéden belül; majd

Arisztotelész fogja felfedezni a harmadikat, a sztoa a negyediket, s már vagy háromszáz évvel vagyunk Platón után, mire előttünk áll Dionüsziosz Thrax híres nyolc beszédrésze. Ám nem ez a lényeg, hanem a platóni fejtegetés teljes szövegösszefüggése. Már a Szofistából imént idézett gondolatok közvetlen következményei is világossá teszik, hogy Platón korántsem lingvisztikai megfontolások vezérlik a „legkisebb beszéd” elemzésében. A Theaitétosz ül és a Theaitétosz repül mondatok fejtegetése szerint ugyanis egyaránt ugyanarról a személyről szólnak, lényegi különbségüknek így valamely specifikus minőségükben („valamilyenségükben”) kell állnia, ami pedig nem egyéb, mint igaz, illetve hamis voltuk. Igaz, ami „a valót mondja ... úgy ahogy van, ... a hamis pedig a valótól különbözött állít” (Sz 263b). Idézzük fel még egyszer a Sz 264ab-ben olvasottakat: ha a beszéd lehet igaz vagy hamis, a gondolkodás a lélek beszélgetése önmagával, a vélemény pedig nem egyéb, mint a gondolkodás produktuma, akkor a vélemény is lehet igaz vagy hamis. Ebben a kontextusban nyilvánvalóvá válik, hogy a Theaitétosz ül vagy a Theaitétosz repül nem annyira mondat, mint inkább kimondott logikai ítélet. Ebből következően a rhéma az ítélet predikátumának szóbeli kifejezése.

Ez az összefüggés olyan nyilvánvaló, hogy sokan (például maga Steintal is, i. m. 141–143.) hajlamosak úgy vélni, hogy Platónnál az onoma, rhéma, logosz tisztán logikai tartalmú terminusok. Úgy látszik azonban, hogy ez sem egyértelműen igaz. A logosz például sohasem jelent Platónnál gondolatot (ez doxa vagy dianoia), hanem mindig kimondott valamit, tehát ’beszéd’, ’kijelentés’. A Szofista alapján kielemezhető legpontosabb értelmezés tehát a következő lehet: logosz = ’kimondott ítélet’ (tehát ’mondat’ is); onoma = az ítélet alanyának szóbeli kifejezése (ezért ’alany’ nyelvtani értelemben is); rhéma = az ítélet állítmányának szóbeli kifejezése (és így nyelvtani ’állítmány’ is). Platónnál ezekben a terminusokban valójában nem válik el egymástól a logikai és a nyelvtani tartalom, a szintaktikai és a szótani megítélés megkülönböztetéséről nem is beszélve. Így hát az onoma mindenekelőtt ’szubjektum’, csak másodsorban ’alany’, s – Fregével szólva – pusztán csak jelöli, de nem jelenti ugyanazt, ami számunkra a ’főnév’; a rhéma pedig elsősorban ’predikátum’, másodsorban ’állítmány’ – és végképp nem „ige”. Hiszen a nyelvtudomány-történet trivialitása, hogy mindaddig, amíg a sztoikusok fel nem fedezték a mai értelemben vett főnevek és melléknévek formális hasonlóságát az eset másodlagos kategóriájának felmutatásában (amelynek a szófaji értelemben vett ige, ugyebár, híján van), addig azt, amit később melléknévnek neveztek, egyértelműen a rhémák között tartották számon. És ez tökéletesen logikus is, ha a rhéma attól az, ami, hogy ítéletek predikátuma lehet. Egy ilyen kategória azonban, éppen mert megkülönböztetés nélkül tartalmazza az ige és a melléknév szófaját, nyilvánvalóan egyikükkel sem azonosítható.

Természetesen nem arról van szó, mintha Platón „összekeverte” volna ezeket a szinteket, vagy hogy legalábbis „nem ismerte fel” e három megközelí-

tés, a logikai, a szintaktikai és a szótani különbségét. Ezek a szempontok ekkor még egyáltalán nem is léteztek. Azt, hogy a platóni megkülönböztetés később a hagyományos nyelvtenban előképévé vált mind a főnév és az ige meghatározásának, mind az alany és az állítmány (s következésképpen az így felépített, s tévesen a legegyszerűbb mondatformának vélt tömondat) fogalmi–elemzési keretének, nem moshatjuk egybe Platón eredeti szándékával. A legvalószínűbb, hogy Platón itt is, mint filozófiájának annyi vonatkozásában, elsősorban az ítélkezésre mint tevékenységre volt tekintettel, még hozzá etikai (és ezért végső soron társadalomontológiai) szempontból. Általában úgy látom, Platón egész nyelvfilozófiájának kulcsa annak felismerése, hogy számára minden nyelvvel kapcsolatos kérdés végső soron mint nyelvhasználati, nyelvi viselkedésbeli kérdés merül fel; azt kívánja feltérképezni, hogy hogyan lehet élni – még inkább: hogy hogyan lehetséges, és ezért miért etikai döntést igénylően kerülendő viszszaélni – a nyelvvel.

Nyelvfilozófiai és általában véve filozófiai szempontból Platón onoma – rhéma képlete túl nem értékelhető jelentőségű fordulatot hoz az európai gondolkodás történetében. Az európai logikai–filozófiai hagyomány alapevidenciáját, a tudás par excellence keretét fogalmazza meg: a tudás letéteményese az (igaz) ítélet, az ítélet lényege pedig, hogy valamiről állítunk valamit. Az igazán lényeges momentum itt a szubjektum felfedezése. Nem kevesebbről van szó, mint egész európai tudományos és filozófiai, mi több, „lesüllyedt kultúrjósággként” bizonyos értelemben mindennapi gondolkodásunk alapkategóriájáról. Előképe ez az ismeretelmélet szubjektumának (bármi legyen is ez: az egyes ember, az egyes tudat, az általában vett tudat vagy akár az ifjú Wittgenstein értelmében vett nyelv), de egyszersmind az ontológia legáltalánosabb evidenciáinak is. Hiszen honnan az a megkérdőjelezetlen előfeltevés, hogy a létező elsősorban is szubsztanciákból áll, s csak másodsorban ezek akcideneciáiból, hogy a világ mindenekelőtt dolgok együttese, amelyek aztán valamilyenek és ilyen vagy olyan cselekvéseket hajtanak végre? Vajon miért nem látjuk úgy (ahogyan például egyes indián nyelvek látszanak sugallni, a maguk eleve aktivitást jelentő alpmorfémáival, melyekből a főnevek csak képzés útján állhatnak elő, mintha a magyarban, teszem azt, a tűz fogalmát csak mint égés-t tudnánk kifejezni), egyszóval miért nem olyan a világszemléletünk, hogy a létezőt eleve történések összességének tekintenénk, melyek időnként többé-kevésbé maradandó dolgokként nyilvánítják magukat? Vannak korábban „velünk születettnek” vélt alapevidenciáink, amelyekről ma már tudjuk, hogy valójában szemléleti keret választásának – hétköznapi szinten: iskolázottságunk mikéntjének – függvényei. (Ha például kezdettől fogva Riemann-típusú geometriára oktatnának bennünket, talán az válna számunkra természetessé, hogy két pont között a legrövidebb út egy körív – tekintve, hogy bármely, az eukleideszi geometriában egyenesnek tekinthető szakasz felfogható úgy, mint egy végtelen sugarú kör területének egy kimetszett része, ahogyan a vízszintesről is

beláthatjuk, hogy – ha valóban a víz felszínét s így a Föld görbületét követi – eukleidészi értelemben sohasem lehet egyenes.) Úgy vélem, hogy a szubsztanciákból felépített világ történetileg kialakult szemléletünknek ugyanilyen „magától értetődő”, ám elvileg korántsem alternatíva nélküli képzetrendszere. Nem felfedezés: feltalálás. S ha ez így van, Platón onoma + rhéma „képlete” joggal nevezhető az európai típusú gondolkodás történelmi léptékekkel mérhető konstitutív aktusának.

„Posztmodern” korunkban az elmúlt évtizedek elemzési reflexeinél óvatosabban kell bánnunk a történelmi teljesítmények „szükségszerű bekövetkezésének” firtatásával. Ha azt, ami létrejött, alternatív lehetőségek egyike megvalósulásának látjuk, akkor, még ha ez természetesen nem számolja is fel a szóban forgó jelenség oksági meghatározottságát, mindenesetre bonyolultabbá válik előállításának elkerülhetetlenségéről értekezni. Az azonban talán kevésbé kockázatos, hogy utánagondoljunk e keletkezés előfeltételeinek. Tehát: vajon melyek voltak azok a körülmények, amelyek lehetővé tették Platón számára ezt a szellemi teljesítményt? Két ilyen – egymástól tökéletesen független – összefüggést szeretnék kiemelni.

Ha igaz az, hogy a szubjektum nem természeti adottság, akkor annak, hogy a szubjektum felismerődjék és elnyerje érdeméhez méltó fogalmi meghatározottságát, nyilván mindenekelőtt az a feltétele, hogy a szubjektum objektíve előálljon. Nos, a szubjektum történelmi termék. Akkor jön létre, amikor az egyes ember létlehetőségeinek kibontakozását többé nem magától értetődő szükségszerűséggel határozza meg a közösség sorsa, amikor az egyén és a közösség érdekének érvényesülése többé nem esik, nem eshet egybe. Az antik polisz felbomlása, a magánmunkán, pénzviszonyokon alapuló társadalmi viszonyok révén előálló magánember történelmi színrelépése éppen ez a folyamat. A szofisztika voltaképpen nem egyéb, mint ennek a folyamatnak az ideológiai tudatosodása; a szofista nem más, mint e tudatosodás letéteményese és továbbörökítője: a magánember eligazítására rendeltetett értelmiségi funkciók ellátója. Platón és Arisztotelész kétségbeeséssel látta ezt a változást, számukra a közösségitől elkülönült életstratégiák kialakulása a morális bomlással, a legfőbb értékek feladásával volt egyenlő. A szofista pedig az erkölcsi relativizmust, a mindennek és minden ellenkezőjének bizonyíthatóságát hirdető felforgatóként jelent meg előttük, akit – minthogy ez a legszembevetőbb sajátja – mindeneke-lőtt mint a nyelv lehetőségeivel visszaélő sarlatánt kell leleplezni. Így függ tehát össze az antik polisz felbomlása egyszerre az ítélet (a valósághoz mérendő) igazságának, és az ítélet szerkezetének, jelesül a logikai szubjektum jelentőségének kimutatásával.

A másik előfeltétel egy abszolúte véletlen, de ott és akkor alternatíva híján vaskemény evidenciákat sugalló körülmény: hogy tudniillik Platón görög volt, a görög pedig (mint Európa csaknem minden nyelve) nominatív típusú nyelv. Nominatívnak első megközelítésben azt a mondat szerkezetet nevezzük,

melyben az intranszítív és a tranzítív igék által kifejezett cselekvés, történés, létezés érintettjei különböző nyelvtani megformálást kapnak, miközben a tranzítív cselekvések ágensei az intranszítívek érintettjeivel azonosak. Egyszerűbben szólva, nominatív az a nyelv, melynek igei szintagmái az alanyeset (illetőleg ennek megfelelő pozíció) és a tárgyeset (illetve ugyancsak az ennek megfelelő pozíció) megkülönböztetésére épülnek. A nyelvtipológia trivialitásai közé tartozik, hogy ez a mondatfelépítés a lehetséges strukturális mintáknak csupán az egyike. Ha Platón, tegyük fel, baszknak születik, egy olyan nyelven írta volna műveit, mely egészen más evidenciákat sugall. Az ergatív nyelvekben ugyanis az, amit a nominatív nyelvekben az intranszítív ige alanyának, illetve a tranzítív ige tárgyának tekintünk, egyazon esetalakban áll (abszolút eset: a cselekvés által érintett dolog grammatikai formája), míg a tranzítív ige alanyát, mint tényleges cselekvőt, egy különös eset, az ergatívusz fogja jelezni. Az ergatív elv tehát éppenséggel egy történés- (és nem egy dolog-) központú szemlélet tükrözője. S a nominatív és ergatív mondatfelépítéssel a világ nyelveiben fellelhető változatok sora még csak ki sem merül. A lényeg azonban az, hogy csak a nominatív nyelvek sajátossága az az általánosult alanyeset, amely egyaránt fejezheti ki a külvilágra ható aktív cselekvőt, tudatos és tudattalan műveletek végrehajtóját, önmagára irányuló tevékenység kifejtőjét, mások tevékenységének elszenvedőjét, külső és belső történések inert érintettjét, egyszóval azt a szemantikailag voltaképpen megfoghatatlanná absztrahálódott valamit, amiről nem is mondható annál konkrétabb meghatározás, mint hogy szubjektum. Vajon nem éppen egy ilyen nyelvvel kellett rendelkeznie annak a filozófusnak, aki a logikai értelemben vett szubjektum atyjának tekinthető? Természetesen nem azt állítom, hogy Platón azért juthatott el a logikai szubjektum fogalmához, mert görögül, azaz egy nominatív nyelven beszélt és gondolkodott – ez a nyelvi relativizmus speciális tételének állítása lenne, aminek akár bizonyításával, akár cáfolatával a filozófiának és a nyelvtudománynak vagy kétszáz éve nem sikerül dűlőre jutnia (ettől persze még igaz is lehet). Amit mondani kívánok, ennél kisebb igényű, ám talán alátámaszthatóbb összefüggés. A nyelvről alkotott elképzeléseinket ugyanis – tanú rá a középkor, amelynek gondolkodói, bármi volt is az anyanyelvük, mindenekelőtt vagy éppen kizárólag a latint tekintették „a” nyelvnek – elsősorban az a nyelv határozza meg, amely megfigyeléseinknek tárgya. Platón gondolkozásának nyelvi meghatározottságát tehát nem az adja, hogy görög volt, hanem hogy nyelvi ismeretei a görög nyelv tanulmányozásából adódtak. S ha nem ismerhette is fel, hogy a görög nominatívusz ennyire elvont módon képvisel egy általános jelentéstartalmat, az azonban bizonyos, hogy a szubjektum–objektum szerkezet általános képletét, s következésképpen a szubjektum fogalmát jóval könnyebben kialakíthatta egy olyan nyelvben, amelyben egy *Theaitétosz szédül* és egy, teszem azt, *Theaitétosz bort iszik* mondat főneve azonos esetalakban áll, mintsem például egy ergatív nyelvben, ahol ez elképzelhetetlen lenne. Merőben terméketlen, bár talán nemes szórakozást nyújt-

tó gondolat kísérlet lenne azon morfondíroznunk, vajon éppen hogyan alakult volna az európai logikai–filozófiai hagyomány, ha Platón és Arisztotelész anyanyelve történetesen a kaukázusi ergatív nyelvek valamelyike. De annyit nem árt fontolóra vennünk: nagyonis meglehet, hogy az európai magaskultúra ebben az esetben más utakat jár be.

A „legkisebb logosz” elindult Akadémosz ligetéből, és meg sem állt, míg ő nem lett a legfőbb Logosz Európa két és fél évezredes gondolkozásában.

Hivatkozott művek

- Gadamer, H-G. (1984): Igazság és módszer. (Eredetileg 1960.) Budapest.
- Perelmuter, I. A. (1980): Kratil Platona. in: Isztorija lingviszticzeszkijh ucsenyij. Drevnyij mir. AN SzSzSzR, Insztitut Jazikoznanyija. Leningrad. 130–149.
- Platón (1984a): Összes Művei, Első kötet. Budapest.
- Platón (1984b): Összes Művei, Második kötet. Budapest.
- Platón: Kratülosz. In: Platón (1984a) 725–851. Ford.: Szabó Árpád.
- Platón: Theaitétosz. In: Platón (1984b) 895–1070. Ford.: Kárpáty Csilla.
- Platón: A szofista. In: Platón (1984b) 1071–1228. Ford.: Kövendi Dénes.
- Rozsgyesztvenszkij (1975): Igyeja o jazike v gyaloge Platotna „Kratil”, in: Amirova, T. A., Olhovnyikov, B. A., Rozsgyesztvenszkij, Ju. V.: Ocserki po isztorii lingvisztiki. Moszkva. 38–54.
- Steinthal, H. (1863): Geschichte der Sprachwissenschaft bei den Griechen und Römern mit besonderer Rücksicht auf die Logik. Berlin.
- Szabó Á. (1984): [Bevezető a Kratülosz jegyzeteihez] in: (Platón 1984: 1143).